
INFORMACJE

ROMAN LUSAWA

*Regionalne Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Poświętne
w Płońsku*

ZMIANY CHARAKTERU WIELOFUNKCYJNEJ PRZESTRZENI GOSPODARCZEJ WSI W ŚWIELE DOŚWIADCZEŃ AUSTRIACKICH

Austria jest krajem górzystym i lesistym. Góry zajmują 70% jej powierzchni (w tym Alpy ponad 62%), wyżyny 20%, a niziny i kotliny 10%. Lasy porastają 43,4% kraju, a ich powierzchnia dorównuje bez mała powierzchni użytków rolnych, które zajmują 45,3%. Na tym obszarze w roku 1995 funkcjonowało 214.683 gospodarstwa prowadzących gospodarkę rolną i 48.839 leśną. W stosunku do roku 1990 liczba gospodarstw zmniejszyła się o 18.000, czyli o 7%. Na obszarach górskich funkcjonują 132.232 gospodarstwa, przy czym do gospodarstw górskich zakwalifikowano bez mała 92.000, czyli 35% wszystkich gospodarstw. W stosunku do roku 1990 ubyło około 7.000 gospodarstw zaliczanych do tej grupy. Ubytek gospodarstw był mniejszy w strefach o najtrudniejszych warunkach produkcji. W strefie I, cechującej się najmniejszą uciążliwością, ubyło 9% gospodarstw, w strefie II - 8%, w III - 5%. W strefie IV (najtrudniejszej dla rolnictwa) z produkcji wypadło zaledwie 59 gospodarstw (1%). Ta na pozór dziwna prawidłowość wynika z silnego subsydiowania przez Unię Europejską rolnictwa działającego w tzw. regionach upośledzonych.

Gospodarstwa austriackie charakteryzują się rozdrobnioną strukturą obszarową. Połowa rolników gospodaruje na mniej niż 10 ha. Zaledwie niespełna 7.000 gospodarstw (3%) przekracza 100 ha. Z tego powodu średnia wielkość gospodarstwa wynosi około 13 ha UR, a zatrudnienie w rolnictwie jest trzykrotnie wyższe

od średniego w Unii Europejskiej i wynosi 17 osób na każde 100 ha UR. Pomimo znacznego udziału gospodarstw małych daje się zauważyć wyraźny trend do tworzenia dużych jednostek. W stosunku do roku 1990 liczba gospodarstw w klasie obszarowej do 30 ha zmniejszyła się o około 10%. Nastąpił wzrost liczby gospodarstw większych, który był szczególnie znaczny w grupie obszarowej 50-100 ha (14%)

Rolnictwo austriackie szybko zwiększa swoją wydajność. W roku 1947 pracowało w nim ponad 1 mln osób, czyli ponad 30% zawodowo czynnej ludności. Dzisiaj ten sam bez mała areal gruntów użytkuje ok. 180 tys. osób (5% zawodowo czynnych). Tempo zmian należy uznać za wysokie. Rokrocznie stan zatrudnienia w rolnictwie obniżał się bowiem średnio o 1,6%. Oznacza to, że w tym niewielkim kraju stworzono dla ludności wiejskiej ponad 800.000 miejsc pracy w zawodach nierolniczych. Jeżeli uwzględnić fakt, że gospodarstwa, których właściciele posiadają więcej źródeł dochodu stanowią 66%, to okaże się, że liczba miejsc pracy jakie stworzono przekracza 900.000. Dochody osiągane spoza gospodarstwa przez rodziny rolnicze ważą w istotny sposób na ich budżetach. Wystarczy zauważyć, że są one wyższe od przychodów ze sprzedaży płodów rolnych [3].

Przemiany rolnictwa Austrii trwają w dalszym ciągu i poszukuje się nowych możliwości zwiększenia dochodów związanej z nim ludności. Są to poszukiwania planowe, prowadzone w kierunkach wyznaczonych przez politykę ekosocjalną [5], której koncepcję umiejętnie promuje od lat Komisarz Rolny Unii Franz Fischler¹. Polityka ekosocjalna zakłada skierowanie części potencjału rolnictwa do prac na rzecz środowiska naturalnego i adekwatne do wkładu pracy gratyfikowanie producentów rolnych. Uznaje się za konieczne włączenie do wolumenu produktów wytwarzanych przez rolnictwo także:

- usług na rzecz społeczeństwa: produkcji żywności o wysokiej jakości, utrzymania walorów krajobrazu, utrzymania atrakcyjnych miejsc zamieszkania i wypoczynku, dbałości o infrastrukturę, kulturę itp.
- usług na rzecz społeczności lokalnych: zaopatrzenia w surowce energetyczne oraz utrzymanie miejsc pracy - tworzenie rynku pracy.
- usług na rzecz środowiska naturalnego: ochrony gleb, wody, atmosfery, produkcji odnawialnych surowców.

Zakłada się, że dzięki takiemu podejściu wzrośnie udział rolnictwa w tworzeniu Produktu Krajowego Brutto, co umocni ekonomiczną i polityczną siłę producentów rolnych. W Austrii polityka ekosocjalna przybrała kształt inicjatywy pod nazwą „Konzept Ökoland Ösrerreich”[3]. Opiera się ona na trzech fundamentalnych założeniach:

1. Utrzymanie środowiska naturalnego ma podstawowe znaczenia dla przetrwania.

¹ Były minister rolnictwa Austrii.

2. Wieś potrzebuje rolnictwa.
3. Ekologia musi być opłacalna.

W przeciwieństwie do innych państw Unii, których programy mające na celu ochronę środowiska ograniczają do wybranych, wrażliwych ekologicznie terenów, w Austrii zdecydowano się na objęcie nimi całego obszaru państwa [2]. W chwili obecnej uczestniczy w nich 75% gospodarstw rolnych, które gospodarują na 90% użytków rolnych tego kraju. Efekty podejmowanych działań są widoczne. W chwili obecnej rolnictwo austriackie jest ekologiczną potęgą w Europie. W tym niedużym kraju funkcjonuje prawie 20.000 gospodarstw prowadzących produkcję biologiczną [7]. Oznacza to, że jeden na dziesięciu rolników prowadzi gospodarstwo metodami biologicznymi, a co czwarte europejskie gospodarstwo ekologiczne to gospodarstwo austriackie.

W ramach polityki ekosocjalnej podejmuje się również działania mające na celu poszukiwanie nowych kierunków aktywności zawodowej dla ludności rolniczej. Należą tu w szczególności [8]: poszukiwanie i eksploatacja źródeł energii odnawialnej, oszczędność i odzyskiwanie zużytych materiałów i energii (recykling), budowa, konserwacja i utrzymanie lokalnych systemów zaopatrzenia w energię, rozwój tradycyjnych usług kulturalnych i socjalnych, usługi edukacyjne, opieka nad dziećmi, prywatna służba zdrowia i opieka sanatoryjna, ochrona krajobrazu.

W Austrii uważa się, że kontynuowanie przemian w opisanym powyżej kierunku nie będzie możliwe bez pogłębiania w społeczeństwie zrozumienia dla problemów wsi i rolnictwa oraz kształtowania świadomych postaw konsumentów. Służy temu projekt „Szkoła w gospodarstwie rolnym – Nauczyć się - Przeżyć - Zrozumieć” [6].

Projekt ten oferuje młodym ludziom wartościowe doświadczenia, które pozwalają zrozumieć procesy zachodzące w przyrodzie w poszczególnych porach roku i podporządkowane im elementy tradycyjnego życia rodzin rolniczych. Ma na celu przybliżenie dzieciom i młodzieży znaczenia rolnictwa, nauczanie obcowania z przyrodą, dostrzegania tworów natury jakie przetrwały w krajobrazie. Bezpośrednie efekty dydaktyczne: pobudzanie fantazji i kreatywności są osiągalne dzięki stosowaniu zasady „Działać, patrzeć, słuchać i odkrywać”. Członkowie rodzin rolniczych posiadają wiele wiedzy i umiejętności, mają ogromne doświadczenie we współżyciu z przyrodą, które mogą w łatwo przyswajalnej formie przekazać młodym ludziom. Mogą w ten sposób zapracować na poprawę swojego image. Do najważniejszych zadań szkoły należy wychowanie młodzieży na odpowiedzialnych, świadomych, krytycznych obywateli, którym nieobce są problemy ochrony przyrody, prawidłowego żywienia, a co za tym idzie produkcji żywności. Prowadzenie zajęć w gospodarstwie rolnym daje szerokie możliwości. Jednak korzyści niematerialne nie powinny być jedynymi jakie osiąga rodzina

rolnicza. Jej zaangażowanie powinno być przynajmniej w części opłacone. Jednak sposoby finansowania powinny uwzględniać specyfikę wiejską.

W celu rozwijania tej koncepcji powołano w ramach ministerstwa rolnictwa specjalną grupę roboczą w celu opracowania następujących zagadnień:

1. Opracowanie przewodnika „Szkoła w gospodarstwie rolnym”, który powinien dostarczyć wszelkich niezbędnych informacji tym rolnikom, którzy są zainteresowani udziałem w tej inicjatywie. Powinien on także pomóc uczestniczącym w przedsięwzięciu nauczycielom.
2. Opracowanie opisu wymagań stawianych inicjatywom podejmowanym w ramach programu „Szkoła w gospodarstwie rolnym”.

Już w początkowym okresie wdrażania projektu zadbano o jego ewaluację. W ankiecie skierowanej do nauczycieli zapytano o jego ocenę z pedagogicznego punktu widzenia. Starano się uzyskać odpowiedzi na następujące zagadnienia:

- Czy odwiedziny w gospodarstwie rolniczym zmieniają poglądy i postawy dzieci i młodzieży?
- Czy własne doświadczenie, jakim jest wizyta u rolnika, prowadzi do zmiany obrazu wsi i poprawia zrozumienie problemów rolnictwa?

Badaniem objęto 21 nauczycieli wszystkich szczebli kształcenia (szkoły ludowe, gimnazja, szkoły wyższe²) z całej Austrii, którzy zaangażowani byli przy realizacji projektu i pod hasłem „Learning by doing³” odwiedzali wraz z uczniami gospodarstwa. Respondenci mieli wieloletnie doświadczenie w prowadzeniu zajęć poświęconych rolnictwu. W ramach programu uczestniczyli w około 120 wyjazdach, mieli więc wystarczające doświadczenie, by móc dokonać wartościującej oceny. 62% spośród ankietowanych uważała, że jest dostatecznie dobrze przygotowana do prowadzenia zajęć z tematu rolnictwa. Pozostali (38%) odczuwali potrzebę zdobycia nowych informacji, przy czym kładziono nacisk na aktualności.

Najbardziej odpowiednim do realizacji tematyki rolniczej w szkołach ludowych wydaje się być przedmiot „Zdrowe Żywienie”. Jest on jednak nadobowiązkowy. Tematy dotyczące rolnictwa realizowano zatem w ramach lekcji języka niemieckiego i nauki czytania. Te przedmioty uznano za najbardziej odpowiednie. Interesującym doświadczeniem było również wprowadzenie tematyki rolnictwa, środowiska naturalnego i żywienia na lekcjach wychowania plastycznego, wychowania muzycznego i matematyki. W tym ostatnim przypadku chodziło o rozwiązywanie zadań rachunkowych z „rolnictwem w tle”. W pracy wykorzystywano tradycyjne pomoce dydaktyczne jak tematyczne tablice ścienne, przyniesione przez uczniów

² Ze względu na brak rozeznania w organizacji austriackiego szkolnictwa podajemy oryginalne nazwy typów szkół, w których przeprowadzono badanie: Volksschule, Gymnasium, Hohere Schule.

³ Nauka przez działanie.

nasiona i rośliny. Jako uzupełnienie stosowano filmy, książki, przeźrocza, preparaty zwierzęce i minerały. Rzadziej korzystano z podręczników.

Na wyższych stopniach edukacji (w szkołach głównych⁴, gimnazjach, szkołach wyższych, akademiach handlowych) najchętniej posługiwano się rzutnikiem pisma, a jako uzupełnienie wykorzystywano filmy video, podręczniki. Często wymieniano także artykuły prasowe, książki i własnoręcznie przygotowane materiały dydaktyczne. To czego brakowało pedagogom to aktualna informacja o sytuacji w rolnictwie ponieważ prawie nie dociera do nich prasa fachowa. Szczególne życzenie wyraziła jedna z nauczycielek biologii w Wiedniu. Postulowała ona przekazywanie pozytywnych informacji o rolnictwie w miejsce mrozących krew w żyłach doniesień o warunkach przemysłowego chowu zwierząt, monokulturach i ucieczce rolników z terenów górskich⁵.

Dwie trzecie zapytanych pedagogów było przekonanych, że dzieci i młodzież zbyt mało wiedzą o zadaniach rolnictwa i o produkcji żywności. Jedna trzecia oceniła, że stan rodzimego rolnictwa jest obojętny ich wychowankom. „Oni muszą najpierw zostać poinformowani, by mogli zmienić swoją postawę” ocenili nauczyciele. Odwiedziny w gospodarstwie rolnym w ramach projektu „Die Schule am Bauernhof” odegrały ważną rolę w procesie zmiany tych postaw. Świadczą o tym wypowiedzi uczestniczących w nich pedagogów: „Więcej zrozumienia, lepszy pogląd na pracę rolników, więcej szacunku dla wyników ich pracy, zawód rolnika zyskuje na znaczeniu”. „Dzieci uzyskują realistyczny obraz rolnictwa⁶, „Wycieczki do gospodarstw rolnych są absolutną koniecznością, szczególnie dla dzieci miejskich”.

Wszyscy ankietowani nauczyciele byli przekonani, że wyjazd do gospodarstwa rolnego powoduje zmiany postaw i świadomości dzieci i młodzieży. Powoduje wzrost zainteresowania wsią i rolnictwem, ułatwia przyswojenie treści nauczania, wzbogaca uczniów emocjonalnie. Większość ankietowanych nauczycieli wyraziła pogląd, że zajęcia prowadzone w ramach projektu są efektywnym sposobem na zmianę postaw uczniów wobec przyrody, naturalnego środowiska człowieka i zwierząt. Równocześnie zaobserwowano zmianę stosunku do zawodu i pracy rolnika, a poprzez bezpośredni kontakt poprawę wizerunku ludności wiejskiej.

⁴ Hupt Schule.

⁵ Badanie przeprowadzono jeszcze przed ostatnimi problemami z BSE i pryszczycą, kiedy to relacje dziennikarzy przypominały meldunki z pola walki.

⁶ Badania prowadzone wśród wiedeńskich dziesięciolatków wykazały, że 80% spośród nich nigdy nie było w gospodarstwie rolnym lub bywało tam sporadycznie, a 30% uważało, że bawelna to sierść owiec. Obserwacje autora opracowania wskazują, że 100% uczniów jednej z klas, jednej z mazowieckich szkół (miasto ok. 30.000 mieszkańców), która odwiedziła skansen w Sierpcu, nigdy wcześniej nie próbowało wiejskiego chleba ze smalcem.

Badania nad dziećmi w wieku od 6 do 10 lat jako przyszłymi konsumentami wykazały, że jedna trzecia z nich towarzysząc rodzicom w sklepie decyduje o tym co zostanie kupione! Projekt „Szkoła w gospodarstwie rolnym” powinien pokazać im związek pomiędzy utrzymaniem zdrowego środowiska naturalnego poprzez właściwą gospodarkę rolną, a zdrowotnością produkowanej żywności. Zapoznanie się ekologicznymi powiązaniem powinno zaowocować w przyszłości zmianą postaw. Jest on wstępem do budowania świadomości przyszłych pokoleń. A może by tak i u nas?

LITERATURA

1. Klasz W. (1997): Existenzsicherungskonzepte für ländlichen Raum aus der Sicht des Landwirtschaftsministerium. Der Förderungsdienst 12/97.
2. Klasz W. (1999): Die Auswirkungen der Landwirtschaft auf die Umwelt (streszczenie referatu wygłoszonego na konferencji „Agriculture and Environment” w Warwick University 14-16 kwietnia 1999 r.). Der Förderungsdienst 4/99, s. 105-110.
3. Konzept Ökoland Österreich. Eine neue Österreichkonzeption von Bundesminister Mag. Wilhelm Molterer. Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Abteilung Öffentlichkeitsarbeit. Wien Oktober 1997.
4. Letner G. (2000): Die Schule am Bauernhof. Der Förderungsdienst 11/2000.
5. Lusawa R. (1997): Polityka Ekosocjalna w Unii Europejskiej. Zagadnienie Doradztwa Rolniczego Nr 3/97.
6. Pichler G. (1999): Die Schule auf dem Bauernhof. Lernen- Erfahren- Begreifen. Förderungsdienst – Spezial zum folge 3/1999.
7. Tischler K. (1999): Biologische Landwirtschaft in Österreich. Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Abteilung Öffentlichkeitsarbeit. Wien Mai 1999.
8. Wohlmeyer H. (1999): Überwindung der Zeittrends durch Christliches Handeln. Der Förderungsdienst 4/1999 r., s. 113-115.